

COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

© Ministerstwo Sprawiedliwości, www.ms.gov.pl [Translation already published on the official website of the Polish Ministry of Justice]. Permission to re-publish this translation has been granted by the Polish Ministry of Justice for the sole purpose of its inclusion in the Court's database HUDOC

© Ministerstwo Sprawiedliwości, www.ms.gov.pl [Tłumaczenie zostało już opublikowane na oficjalnej stronie Ministerstwa Sprawiedliwości]. Zezwolenie na publikację tego tłumaczenia zostało udzielone przez Ministerstwo Sprawiedliwości wyłącznie w celu zamieszczenia w bazie Trybunału HUDOC

WIELKA IZBA

SPRAWA SALDUZ przeciwko TURCJI

(Skarga nr 36391/02)

WYROK

STRASBURG

27 listopada 2008 roku

W sprawie Salduz przeciwko Turcji,

Europejski Trybunał Praw Człowieka, zasiadając jako Wielka Izba składająca się z następujących sędziów:

Nicolas Bratza, *Przewodniczący*,
Christos Rozakis,
Josep Casadevall,
Rıza Türmen,
Rait Maruste,
Vladimiro Zagrebelsky,
Stanislav Pavlovski,
Alvina Gyulumyan,
Ljiljana Mijović,
Dean Spielmann,
Renate Jaeger,
Davíd Thór Björgvinsson,
Ján Šikuta,
Ineta Ziemele,
Mark Villiger,
Luis López Guerra,
Mirjana Lazarowa Trajkowska, *sędziowie*,

oraz Vincent Berger, *radca prawny*,

obradując na posiedzeniach zamkniętych w dniach 19 marca i 15 października 2008 r.,

wyduje następujący wyrok, który został przyjęty w ostatnim wskazanym dniu:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi (nr 36391/02) przeciwko Republice Turcji wniesionej do Trybunału na podstawie artykułu 34 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności („Konwencja”) przez obywatela tureckiego, pana Yusufa Salduza („skarżący”), w dniu 8 sierpnia 2002 r.

2. Skarżący zarzucił w szczególności, że jego prawa do obrony zostały naruszone w ten sposób, iż nie przekazano mu pisemnej opinii Naczelnego Prokuratora przy Sądzie Kasacyjnym oraz że podczas zatrzymania przez policję odmówiono mu dostępu do adwokata. W odniesieniu do podnoszonych zarzutów skarżący wskazywał na artykuł 6 ust. 1 i ust. 3 lit. c) Konwencji.

3. Skarga została przekazana do Drugiej Sekcji Trybunału (artykuł 52 ust. 1 Regulaminu Trybunału).

4. Decyzją z dnia 28 marca 2006 r. Izba tej Sekcji w składzie: sędziowie Jean-Paul Costa, Andras Baka, Rıza Türmen, Karl Jungwiert, Mindia Ugrehelidze, Antonella Mularoni, Elisabet Fura-Sandström, oraz Sally Dollé, kanclerz sekcji, uznała skargę za częściowo niedopuszczalną.

5. W wyroku z dnia 26 kwietnia 2007 r. („wyrok Izby”), Izba w składzie: sędziowie Françoise Tulkens, Andras Baka, Ireneu Cabral Barreto, Rıza Türmen, Mindia Ugrehelidze, Antonella Mularoni i Danutė Jočienė, oraz Sally Dollé, kanclerz sekcji, jednomyślnie uznała, że doszło do naruszenia artykułu 6 ust. 1 Konwencji w ten sposób, że nie przekazano mu pisemnej opinii Naczelnego Prokuratora, a także uznała – stosunkiem pięciu głosów do dwóch – iż nie doszło do naruszenia artykułu 6 ust. 3 lit. c) Konwencji z tytułu braku udzielenia skarżącemu pomocy prawnej podczas pobytu w areszcie policyjnym.

6. W dniu 20 lipca 2007 r. skarżący złożył wniosek o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby (artykuł 43 Konwencji).

7. W dniu 24 września 2007 r. zespół Wielkiej Izby zadecydował o przyjęciu wniosku (artykuł 73 Regulaminu).

8. Skład Wielkiej Izby został ustalony zgodnie z postanowieniami artykułu 27 ust. 2 i ust. 3 Konwencji oraz artykułu 24 Regulaminu.

9. Skarżący oraz Rząd złożyli oświadczenia dotyczące meritum sprawy.

10. Rozprawa odbyła się w siedzibie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, w dniu 19 marca 2008 r. (artykuł 59 ust. 3 Regulaminu).

Przed Trybunałem stawili się:

(a) *w imieniu Rządu*

Pan M. ÖZMEN,

zastępca przedstawiciela,

Pani N. ÇETIN,

Pani A. ÖZDEMİR,

Pani İ. KOCAYIĞIT,

Pan C. AYDIN,

doradcy;

(b) *w imieniu skarżącego*

Pan U. KILINÇ,

adwokat,

Pani T. ASLAN,

doradca.

Trybunał wysłuchał wystąpień pana Kılınç i pana Özmen, a także ich odpowiedzi na pytania zadawane przez Trybunał.

FAKTY

I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY

11. Skarżący urodził się w dniu 2 lutego 1984 r. i mieszka w Izmirze.

A. Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie skarżącego

12. W dniu 29 maja 2001 r. około godziny 22.15 skarżący został zatrzymany przez policjantów z wydziału antyterrorystycznego Dyrekcji Bezpieczeństwa w Izmirze w związku z podejrzeniem uczestnictwa w niezgodnej z prawem demonstracji wspierającej nielegalną organizację, mianowicie PKK (Partię Pracujących Kurdystanu). Skarżącego oskarżono także o nielegalne wywieszenie transparentu na moście w miejscowości Bornova w dniu 26 kwietnia 2001 r.

13. Około godziny 0.30 w dniu 30 maja 2001 r. skarżący został przewieziony do Szpitala Uniwersyteckiego im. Atatürka, gdzie został zbadany przez lekarza. W zaświadczeniu lekarskim stwierdzono, że na ciele skarżącego nie było śladów złego traktowania.

14. Następnie, około godz. 1 w nocy skarżący był przesłuchiwany w wydziale antyterrorystycznym bez obecności adwokata. Jak wynika z podpisanego przez skarżącego formularza zawierającego informacje o prawach osób zatrzymanych, skarżącemu przedstawiono zarzuty oraz poinformowano go o prawie do zachowania milczenia. W swoich wyjaśnieniach skarżący przyznał się do przynależności do młodzieżówki HADEP (*Halkın Demokrasi Partisi* – Ludowej Partii Demokratycznej). Podał nazwiska kilku osób działających w młodzieżówce Rejonu Bornova. Wyjaśnił, że jest zastępcą specjalisty ds. prasy młodzieżowej i publikacji i że jest odpowiedzialny między innymi za dzielnicę Osmangazi. Stwierdził również, iż do jego obowiązków należało wyznaczanie zadań pozostałym członkom młodzieżówki. Przyznał się do uczestnictwa w demonstracji w dniu 29 maja 2001 r. zorganizowanej przez HADEP celem wsparcia uwięzionego lidera PKK. Powiedział, że udział wzięło w niej około sześćdziesięciu demonstrantów oraz że grupa wykrzykiwała hasła poparcia dla Öcalana i PKK. Został zatrzymany na miejscu. Przyznał także, że wypisał słowa „Niech żyje lider Apo” na transparencie wywieszonym na moście w dniu 26 kwietnia 2001 r. Policja pobrała próbki pisma odręcznego skarżącego i przesłała je do laboratorium policyjnego w celu zbadania.

15. W dniu 1 czerwca 2001 r. Laboratorium Kryminalistyczne Policji w Izmirze sporządziło opinię dotyczącą porównania pisma odręcznego skarżącego z pismem na transparencie. Stwierdzono, że mimo pewnych cech podobieństwa pisma odręcznego skarżącego i pisma na transparencie, nie można ustalić, czy napis na transparencie faktycznie wykonał skarżący.

16. O godzinie 23.45 w dniu 1 czerwca 2001 r. skarżący został ponownie zbadany przez lekarza, który stwierdził, że na ciele skarżącego nie ma śladów złego traktowania.

17. W tym samym dniu skarżący został postawiony przed prokuratorem, a następnie przed sędzią śledczym. Przed prokuratorem skarżący wyjaśnił, że nie jest członkiem żadnej partii politycznej, lecz bierze udział w niektórych działaniach HADEP. Zaprzeczył, jakoby sporządził nielegalny transparent czy uczestniczył w demonstracji w dniu 29 maja 2001 r. Stwierdził, że znalazł się w dzielnicy Doğanlar, ponieważ odwiedzał przyjaciela i wtedy został zatrzymany przez policję. Ponadto skarżący oświadczył przed sędzią śledczym, że wycofuje wyjaśnienia złożone na policji, twierdząc, że zostały złożone pod przymusem. Oświadczył, że w trakcie zatrzymania przez policję bito go i obrażano. Ponownie zaprzeczył, że angażował się w jakiegokolwiek niezgodne z prawem działania i wyjaśnił, że w dniu 29 maja 2001 r. wybrał się do Doğanlar, by odwiedzić przyjaciela oraz że nie był członkiem grupy wykrzykującej hasła. Po zakończeniu przesłuchania sędzia śledczy wydał decyzję o tymczasowym aresztowaniu skarżącego, uwzględniając charakter czynu, o który go oskarżono oraz materiał dowodowy. Wtedy skarżącemu przyznano prawo dostępu do adwokata.

B. Proces

18. W dniu 11 lipca 2001 r. prokurator przy Sądzie Bezpieczeństwa Państwa w Izmirze złożył do tegoż sądu akt oskarżenia dotyczący skarżącego i ośmiu innych osób oskarżonych o popełnienie przestępstw pomocnictwa i podżegania w związku z PKK, stanowiących przestępstwa z art. 169 kodeksu karnego i art. 5 ustawy o zapobieganiu terroryzmowi (ustawa nr 3713).

19. W dniu 16 lipca 2001 r. przed Sądem Bezpieczeństwa Państwa odbyło się posiedzenie przygotowawcze. Sąd zadecydował o przedłużeniu tymczasowego aresztowania skarżącego oraz że oskarżeni powinni przygotować stanowisko obrony.

20. W dniu 28 sierpnia 2001 r. Sąd Bezpieczeństwa Państwa przeprowadził pierwszą rozprawę, w obecności skarżącego i jego adwokata. Sąd wysłuchał wyjaśnień złożonych osobiście przez skarżącego, który nie przyznał się do popełnienia zarzucanych czynów. Skarżący odwołał wyjaśnienia złożone na policji, twierdząc, że zostały one złożone pod przymusem. Wyjaśnił, że podczas pobytu w areszcie funkcjonariusze policji zażądali, by przepisał słowa wypisane na transparencie. Oświadczył także, iż był świadkiem zdarzeń z dnia 29 maja 2001 r., lecz nie brał udziału w demonstracji. Znalazł się w tej okolicy, ponieważ wybrał się z wizytą do przyjaciela o nazwisku Özcan. Skarżący zaprzeczył także, jakoby w dniu 26 kwietnia wywiesił na moście nielegalny transparent.

21. Na kolejnej rozprawie, która odbyła się w dniu 25 października 2001 r., obecny był zarówno skarżący, jak i jego adwokat. Sąd przesłuchał również pozostałych oskarżonych. Wszyscy oświadczyli, że nie brali udziału w nielegalnej demonstracji w dniu 29 maja 2001 r. i wycofali uprzednio złożone wyjaśnienia. Prokuratura domagała się skazania skarżącego na podstawie art. 169 kodeksu karnego, zaś adwokat skarżącego poprosił o wyznaczenie terminu przedstawienia przez skarżącego stanowiska obrony.

22. W dniu 5 grudnia 2001 r. skarżący przedstawił stanowisko obrony. Oświadczył, że nie popełnił zarzucanych mu czynów i wniósł o zwolnienie. W tym samym dniu Sąd Bezpieczeństwa Państwa w Izmirze wydał wyrok, na mocy którego uniewinnił pięciu oskarżonych, natomiast skarżącego i trzech pozostałych oskarżonych uznał za winnych popełnienia zarzucanych czynów. Sąd skazał skarżącego na karę czterech lat i sześciu miesięcy pozbawienia wolności, która została skrócona do dwóch lat i sześciu miesięcy ze względu na fakt, że w czasie popełnienia przestępstwa skarżący był nieletni.

23. Wydając wyrok skazujący Sąd Bezpieczeństwa Państwa wziął pod uwagę wyjaśnienia skarżącego złożone na policji, przed prokuratorem oraz przed sędzią śledczym. Uwzględnił także wyjaśnienia współoskarżonych złożone w prokuraturze, którzy twierdzili, że skarżący zachęcał ich do uczestnictwa w demonstracji w dniu 29 maja 2001 r. Sąd zauważył, że współoskarżeni wyjaśnili również, że skarżący był odpowiedzialny za organizację demonstracji. Dodatkowo sąd uwzględnił opinię biegłego, zawierającą porównanie pisma odręcznego skarżącego z pismem na transparencie oraz fakt, że zgodnie z raportem policyjnym dotyczącym zatrzymania skarżący znajdował się pomiędzy demonstrantami. Sąd stwierdził:

„...uwzględniając te istotne fakty, Sąd nie przyjmuje argumentów skarżącego i uznaje wyjaśnienia złożone na policji za uzasadnione.”

C. Apelacja

24. W dniu 2 stycznia 2002 r. adwokat skarżącego złożył apelację od wyroku Sądu Bezpieczeństwa Państwa w Izmirze. W swoim odwołaniu adwokat podniosła zarzut naruszenia artykułu 5 oraz artykułu 6 Konwencji, twierdząc, że postępowanie przed sądem pierwszej instancji nie było rzetelne oraz że sąd nie dokonał prawidłowej oceny materiału dowodowego.

25. W dniu 27 marca 2002 r. Naczelny Prokurator przy Sądzie Kasacyjnym złożył do Dziewiątego Wydziału Sądu Kasacyjnego pisemną opinię, w której stwierdził, że Wydział powinien utrzymać w mocy wyrok Sądu Bezpieczeństwa Państwa w Izmirze. Opinia ta nie została doręczona skarżącemu ani jego pełnomocnikowi.

26. W dniu 10 czerwca 2002 r. Dziewiąty Wydział Sądu Kasacyjnego podtrzymał uzasadnienie i ocenę dowodów Sądu Bezpieczeństwa Państwa w Izmirze i oddalił apelację skarżącego.

II. WŁAŚCIWE PRAWO KRAJOWE I PRAKTYKA

A. Prawo krajowe

1. Ustawodawstwo obowiązujące w czasie złożenia skargi

27. Właściwe przepisy dawnego kodeksu postępowania karnego (ustawa nr 1412), mianowicie art. 135, 136 i 138, stanowiły, że każdy podejrzany lub oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma prawo dostępu do adwokata od chwili zatrzymania przez policję. Przepis art. 138 wyraźnie stanowił, że w przypadku nieletnich pomoc prawna jest obowiązkowa.

28. Zgodnie z art. 31 ustawy nr 3842 z dnia 18 listopada 1992 r., zmieniającej ustawodawstwo w sprawie postępowania karnego przepisy, o których mowa powyżej nie miały zastosowania względem osób oskarżonych o popełnienie czynów podlegających jurysdykcji Sądów Bezpieczeństwa Państwa.

2. Ostatnie zmiany

29. W dniu 15 lipca 2003 r., na mocy ustawy nr 4928, zniesiono ograniczenie prawa oskarżonego do dostępu do adwokata w przypadku postępowań przez Sądami Bezpieczeństwa Państwa.

30. Nowy kodeks postępowania karnego wszedł w życie w dniu 1 lipca 2005 r. Zgodnie z właściwymi przepisami nowego kodeksu (art. 149 i 150) wszystkie osoby zatrzymane mają prawo dostępu do adwokata od chwili zatrzymania przez policję. Wyznaczenie adwokata jest obowiązkowe jeżeli dana osoba jest małoletnia lub została oskarżona o popełnienie czynu zagrożonego maksymalną karą pozbawienia wolności od co najmniej pięciu lat.

31. Wreszcie art. 10 ustawy o zapobieganiu terroryzmowi (ustawa nr 3713), zmienionej w dniu 29 czerwca 2006 r., stanowi, że w przypadku czynów powiązanych z terroryzmem, na mocy nakazu prokuratora, jednostka może uzyskać prawo dostępu do adwokata z opóźnieniem do dwudziestu czterech godzin. Jednakże w tym czasie oskarżony nie może być przesłuchiwany.

B. Właściwe materiały w zakresie prawa międzynarodowego

1. Postępowanie w sprawach dotyczących nieletnich

(a) Rada Europy

32. Zalecenie Komitetu Ministrów dla państw członkowskich Rady Europy w sprawie nowych sposobów postępowania w kwestii przestępczości nieletnich oraz roli organów wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (Rec(2003)20), przyjęte w dniu 24 września 2003 r. na 853 posiedzeniu delegatów, we właściwym zakresie stanowi, co następuje:

„15. W przypadku zastosowania zatrzymania przez policję należy uwzględnić małoletniość osoby zatrzymanej, jej wiek, bezbronność i stopień dojrzałości. Osoba ta powinna zostać bezzwłocznie, w pełni zrozumiały dla niej sposób poinformowana o przysługujących jej prawach i gwarancjach. Podczas przesłuchania przez policję zasadniczo powinien jej towarzyszyć rodzic/opiekun prawny lub inna właściwa osoba dorosła. Ponadto, powinna także mieć prawo do kontaktu z prawnikiem i lekarzem...

...”

33. Zalecenie Komitetu Ministrów dla państw członkowskich Rady Europy w sprawie reakcji społecznych na przestępczość nieletnich (Zalecenie nr R (87) 20), przyjęte w dniu 17 września 1987 r. na 410 posiedzeniu delegatów, we właściwym zakresie stanowi, co następuje:

„zaleca rządów krajów członkowskich — w zależności od potrzeb — poddanie rewizji obowiązujących w nich praw i praktyk w wyszczególnionych poniżej obszarach w celu:

8. wzmocnienia prawnej sytuacji nieletnich w trakcie postępowania, w tym w czasie postępowania policyjnego, między innymi poprzez poszanowanie:

– prawa do obrońcy, który w razie konieczności zostanie wyznaczony i opłacony z urzędu.”

(b) Narody Zjednoczone

(i) Konwencja o Prawach Dziecka

34. Artykuł 37 Konwencji o Prawach Dziecka (KPD), we właściwym zakresie stanowi, co następuje:

„Państwa-Strony zapewnią, aby...

(d) każde dziecko pozbawione wolności miało prawo do uzyskania niezwłocznego dostępu do prawnej lub innej odpowiedzialnej pomocy, jak również prawo do kwestionowania legalności pozbawienia go wolności przed sądem lub inną kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzą oraz domagania się uzyskania decyzji w tej sprawie.”

(ii) *Ogólny Komentarz nr 10 Komitetu Praw Dziecka z dnia 25 kwietnia 2007 r. (CRC/C/GC/10)*

35. Właściwa część tego tekstu, dotycząca pomocy prawnej na rzecz nieletnich zatrzymanych przez policję stanowi, co następuje:

„49. Dziecku należy zagwarantować pomoc prawną lub inną właściwą pomoc w zakresie przygotowania i przedstawienia obrony. KPD wymaga, by dziecku zapewniono pomoc, przy czym niekoniecznie we wszystkich okolicznościach pomoc prawną, jednakże musi być to pomoc właściwa. Państwa-Strony mają swobodę przy określaniu sposobu świadczenia pomocy, lecz pomoc taka powinna być świadczona bezpłatnie ...

...

52. Komitet zaleca, by Państwa-Strony określiły i wprowadziły limity czasowe dla okresów pomiędzy przedstawieniem zarzutów popełnienia przestępstwa oraz zakończeniem dochodzenia przez policję, decyzją prokuratury (bądź innego właściwego organu) o wniesieniu zarzutów przeciwko dziecku oraz ostatecznym rozstrzygnięciem bądź wydaniem decyzji przez sąd bądź inny właściwy organ sądowy. Takie limity czasowe powinny być znacznie krótsze niż limity określone dla dorosłych. Jednocześnie wydawane bez zwłoki decyzje powinny być wynikiem procesu, w ramach którego w pełni przestrzega się przysługujących dziecku praw człowieka oraz gwarancji prawnych. W trakcie takiego procesu bezzwłocznego podejmowania decyzji niezbędna jest pomoc prawną lub inną właściwą pomoc. Pomoc taka nie może ograniczać się do procesu przed sądem czy innym właściwym organem sądowym, lecz ma zastosowanie na wszystkich etapach postępowania, począwszy od wywiadu (przesłuchania) z dzieckiem na policji.”

(iii) *Uwagi Końcowe Komitetu Praw Dziecka: Turcja, z dnia 9 lipca 2001 r. (CRC/C/15/Add.152)*

36. Właściwa część tego dokumentu stanowi, co następuje:

„66. Komitet zaleca, by Państwo-Strona kontynuowało weryfikację prawa i praktyk dotyczących wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w celu zapewnienia pełnej zgodności z Konwencją [o Prawach Dziecka], w szczególności art. 37, 40 i 39 oraz z innymi właściwymi standardami międzynarodowymi w tym zakresie, przykładowo Wzorcowymi Regułami Minimum Narodów Zjednoczonych Dotyczącymi Wymiaru Sprawiedliwości Wobec Nieletnich (Regułami Pekińskimi) i Wytycznymi Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przestępczości Nieletnich (Wytycznymi z Rijadu), w celu podwyższenia minimalnego wieku odpowiedzialności karnej, rozszerzenia zakresu ochrony gwarantowanej przez sąd dla nieletnich wszystkim dzieciom w wieku do lat 18 oraz skutecznego wykonywania tego prawa poprzez ustanowienie sądów dla nieletnich w każdej prowincji. W szczególności Komitet przypomina Państwu-Stronie, że w przypadku nieletnich sprawców przestępstw należy działać niezwłocznie, w celu uniknięcia okresów przetrzymywania w izolacji, a tymczasowe aresztowanie należy stosować wyłącznie jako środek ostateczny, powinien trwać możliwie krótko i nie może trwać dłużej niż okres wynikający z przepisów prawa. Zawsze, gdy to możliwe, należy stosować środki alternatywne względem tymczasowego aresztowania.”

2. Prawo dostępu do adwokata w okresie zatrzymania przez policję

(a) Rada Europy

(i) Zasady przyjęte przez Komitet Ministrów

37. Artykuł 93 minimalnych standardów traktowania więźniów (Rezolucja (73) 5 Komitetu Ministrów Rady Europy) stanowi:

„Więzień nieosądzony będzie mieć prawo, niezwłocznie po uwięzieniu, do wyboru pełnomocnika prawnego ... oraz zezwoli mu się na przyjmowanie mających związek z obroną wizyt obrońcy oraz przygotowywanie i przekazywanie mu poufnych poleceń. Dla tych celów dostarczy mu się, na prośbę, wszelkie niezbędne materiały ... Rozmowy pomiędzy więźniem a jego obrońcą mogą odbywać się w zasięgu wzroku, ale nie w zasięgu słuchu, zarówno bezpośrednio czy pośrednio, przedstawiciela policji lub instytucji.”

38. Ponadto Zalecenie Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (Rec(2006)2), przyjęte w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów, we właściwym zakresie stanowi, co następuje:

„Porada prawna

23.1 Wszyscy więźniowie mają prawo do porady prawnej stąd władze zakładu karnego zapewniają odpowiednią bazę dla uzyskania takiej porady.

23.2 Więźniowie mogą konsultować się w każdej sprawie prawnej z pełnomocnikiem z wyboru i na własny koszt.

...

23.5 Organ sądowy może w wyjątkowych okolicznościach zezwolić na ograniczenie takiej poufności, by zapobiec poważnemu przestępstwu lub zasadniczemu naruszeniu bezpieczeństwa osób lub więzienia.”

(ii) Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu i Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (Komitet)

39. Po wizycie w Turcji w lipcu 2000 r. Komitet ds. Zapobiegania Torturom opublikował sprawozdanie datowane na dzień 8 listopada 2001 r. (CPT/Inf(2001)25), w którym stwierdzono:

„61. Mimo licznych zmian w ustawodawstwie w ostatnich latach, nadal utrzymują się pewne słabości w zakresie formalnych zabezpieczeń przed złym traktowaniem. Być może najważniejszy problem stanowi fakt, że osoby zatrzymane w związku z podejrzeniem popełnienia czynów o charakterze zbiorowym objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa nadal nie mają prawa do adwokata w okresie czterech pierwszych dni po zatrzymaniu. Ponadto – w przeciwieństwie do wcześniej składanych oświadczeń – w odpowiedzi na sprawozdanie dotyczące wizyty, która odbyła się w lutym/marcu 1999 r., władze tureckie jasno stwierdziły, że w okresie czterech pierwszych dni aresztowania osoby takie nie mają prawa do powiadomienia o swojej sytuacji krewnej. Takie przetrzymywanie w izolacji może powodować sytuacje, w których dochodzić będzie do złego traktowania.

Komitety ds. Zapobiegania Torturom musi zatem po raz kolejny przypomnieć, że wszystkie osoby pozbawione wolności przez organa ścigania, w tym osoby podejrzane o popełnienie czynów o charakterze zbiorowym objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa, powinny mieć prawo dostępu do adwokata od początku aresztowania. Komitet ds. Zapobiegania Torturom przyznaje, iż w celu ochrony uzasadnionych interesów śledztwa policyjnego w wyjątkowych przypadkach może zaistnieć konieczność przesunięcia w czasie prawa jednostki do dostępu do wybranego przez nią adwokata; jednakże w takiej sytuacji należy zaaranżować dostęp do innego, niezależnego, adwokata.

Wdrożenie powyższego zalecenia będzie wymagać zastosowania środków o charakterze ustawodawczym. Jednakże w międzyczasie należy niezwłocznie podjąć kroki w celu zapewnienia przestrzegania obowiązujących przepisów prawa. Istotnie, informacje zgromadzone podczas wizyty *ad hoc* w lipcu 2000 r. wyraźnie wskazują, że nawet po upływie czterech pierwszych dni aresztowania przez policję, w praktyce dostęp osób podejrzanych o popełnienie czynów objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa do adwokata stanowi raczej wyjątek niż zasadę. Komitet ds. Zapobiegania Torturom zaleca, by urzędnicy odpowiedzialni za przeprowadzanie kontroli i inspekcji w ramach procedury monitorowania przestrzegania przepisów, o której mowa powyżej, zostali przeszkoleni tak, by zapewnić zwrócenie szczególnej uwagi na to, czy osoby podejrzane o popełnienie czynów o charakterze zbiorowym objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa są informowane o prawie dostępu do adwokata po upływie czterech pierwszych dni aresztowania oraz czy umożliwia się im skuteczne korzystanie z tego prawa.”

40. Komitet ds. Zapobiegania Torturom przeprowadził kolejną wizytę w Turcji we wrześniu 2001 r. i w sprawozdaniu datowanym na 24 kwietnia 2002 (CPT/Inf(2002)8) stwierdził:

„12. Zmiany wprowadzone do art. 16 ustawy w sprawie organizacji i postępowania procesowego Sądów Bezpieczeństwa Państwa obejmują także zmianę dotyczącą dostępu do adwokata osób aresztowanych w związku z podejrzeniem popełnienia czynów o charakterze zbiorowym objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa. W przypadku takich osób prawo dostępu do adwokata ma zastosowanie dopiero po sporządzeniu przez prokuraturę pisemnego nakazu o przedłużeniu aresztowania policyjnego na czas dłuższy niż czterdzieści osiem godzin; innymi słowy, w porównaniu do uprzednio obowiązujących przepisów są one pozbawione dostępu do adwokata tylko przez dwa dni, nie zaś cztery.

Przyjmując z zadowoleniem ten kolejny krok, Komitet z żalem stwierdza, iż nie skorzystano z okazji zagwarantowania osobom aresztowanym na podstawie zarzutu popełnienia czynów o charakterze zbiorowym objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa prawa dostępu do adwokata od chwili rozpoczęcia aresztowania (wskutek czego ich prawa zostałyby zrównane z prawami zwykłych podejrzanych w sprawach karnych). Komitet wierzy, że w niedalekiej przyszłości władze tureckie wprowadzą w życie wielokrotnie przekazywane zalecenie Komitetu, by wszystkim osobom pozbawionym wolności przez organa ścigania, w tym osobom podejrzanym o popełnienie czynów objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa, przyznano prawo dostępu do adwokata począwszy od chwili rozpoczęcia aresztowania.

...

46. Odwołano się uprzednio do niedawnych pozytywnych zmian w ustawodawstwie dotyczących praw dostępu do adwokata oraz powiadamiania członka

rodziny o fakcie aresztowania (zob. par. 12 -14). Wskutek tych zmian doszło do dalszej poprawy i tak już imponujących ram prawnych i regulacyjnych mających na celu zapobieganie torturom i złemu traktowaniu. Niemniej jednak Komitet nadal jest poważnie zaniepokojony faktem, iż osoby aresztowane w związku z podejrzeniem popełnienia czynów o charakterze zbiorowym objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa wciąż nie otrzymały prawa dostępu do adwokata w okresie dwóch pierwszych dni aresztowania; stanowisko Komitetu w tej sprawie zostało jednoznacznie określone w par. 12.

Ponadto faktyczna treść prawa dostępu do adwokata przyznanego osobom podejrzanym o popełnienie czynów objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa pozostaje bardziej ograniczona niż w przypadku zwykłych podejrzanych w sprawach karnych. W szczególności, jak wynika z ustaleń Komitetu, podejrzanym tej kategorii wciąż nie przyznano prawa do obecności adwokata podczas składania wyjaśnień na policji. Ponadto względem takich osób nie ma zastosowania procedura wyznaczania adwokata przez izbę adwokacką. Podobnie przepis, na podstawie którego wyznaczenie obrońcy jest obowiązkowe w odniesieniu do osób w wieku poniżej 18 lat, nadal nie ma zastosowania względem nieletnich aresztowanych w związku z podejrzeniem popełnienia czynów objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa. W związku z tym Komitet przypomina zalecenie zawarte już w sprawozdaniu z wizyty przeprowadzonej w październiku 1997 r., by właściwe przepisy art. 135, 136 i 138 kodeksu postępowania karnego miały zastosowanie względem osób podejrzanych o popełnienie czynów objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa.”

(b) Narody Zjednoczone

(i) Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych

41. Artykuł 14 ust. 3 lit. b) Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych stanowi, że każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo „dysponowania odpowiednim czasem i możliwościami w celu przygotowania obrony i porozumienia się z obrońcą przez siebie wybranym”.

(ii) Komitet Przeciwko Torturom ONZ

42. We Wnioskach i Zaleceniach dla Turcji z dnia 27 maja 2003 r. (CAT/C/CR/30/5) Komitet stwierdził, co następuje:

„5. Komitet wyraził zaniepokojenie odnośnie do

...

(c) zarzutów dotyczących odmowy niezwłocznego i właściwego dostępu do pomocy prawnej i lekarskiej osobom zatrzymanym przez policję oraz braku niezwłocznego powiadamiania członków rodziny o aresztowaniu takich osób;

...

7. Komitet rekomenduje, by Państwo-Strona

(a) zapewniło, że osadzeni, w tym w związku z czynami objętymi jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa, w praktyce w pełni korzystali z dostępnych

zabezpieczeń przed złym traktowaniem i torturami, w szczególności poprzez zagwarantowanie prawa do pomocy lekarskiej i prawnej oraz do kontaktu z rodziną;

...”

43. W Uwagach Ogólnych nr 2 z dnia 24 stycznia 2008 r. (CAT/C/GC/2) Komitet stwierdził:

„13. Pewne podstawowe gwarancje mają zastosowanie względem wszystkich osób pozbawionych wolności. Niektóre z nich wskazano w Konwencji, a Komitet konsekwentnie wzywa Państwa-Strony do ich stosowania. Celem zaleceń Komitetu dotyczących skutecznych środków jest wyjaśnienie bieżących zasad. Nie mają one charakteru wyczerpującego. Gwarancje obejmują między innymi ... prawo do bezzwłocznego otrzymania niezależnej pomocy prawnej ...”

(c) Unia Europejska

44. Artykuł 48 Karty Praw Podstawowych stanowi, że „każdemu oskarżonemu gwarantuje się poszanowanie prawa do obrony”. Artykuł 52 ust. 3 stanowi z kolei, iż znaczenie i zakres praw zagwarantowanych artykułem 48 są takie same jak praw przyznanych przez Europejską Konwencję Praw Człowieka.

PRAWO

I. ZARZUT NARUSZENIA ARTYKUŁU 6 UST. 1 KONWENCJI

A. Prawo dostępu do adwokata w okresie aresztu policyjnego

45. Skarżący zarzucił w szczególności, że jego prawa do obrony zostały naruszone w ten sposób, iż odmówiono mu dostępu do adwokata, kiedy przebywał w areszcie policyjnym. Skarżący odniósł się do artykułu 6 ust. 3 lit. c) Konwencji, który stanowi:

„3. Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do:

...

(c) bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony - do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości.”

1. Wyrok Izby

46. W wyroku z dnia 26 kwietnia 2007 r. Izba uznała, że nie doszło do naruszenia artykułu 6 ust. 3 lit. c) Konwencji. W tym względzie Izba podkreśliła, że w trakcie procesu i postępowania apelacyjnego skarżącego

reprezentował adwokat oraz że wyjaśnienia skarżącego na policji nie stanowiły jedynej podstawy skazania. W opinii Izby skarżący miał możliwość kwestionowania zarzutów prokuratury na warunkach, które nie stawiały go w sytuacji istotnie niekorzystnej w stosunku do strony przeciwnej. Izba zauważyła także, iż skazując skarżącego, Sąd Bezpieczeństwa Państwa w Izmirze uwzględnił okoliczności zatrzymania skarżącego, opinię biegłego dotyczącą pisma odręcznego na transparencie oraz zeznania świadków. W związku z powyższym Izba uznała, że brak pomocy prawnej w okresie aresztowania policyjnego nie miał wpływu na rzetelność procesu skarżącego.

2. Oświadczenia stron

(a) Skarżący

47. Skarżący zakwestionował ustalenia, na podstawie których Izba uznała, że nie doszło do naruszenia artykułu 6 ust. 3 lit. c) Konwencji. Stwierdził, że pomoc adwokata w okresie zatrzymania przez policję stanowiła podstawowe prawo. Przypomnił Trybunałowi, że całość dowodów wykorzystanych przeciwko niemu została zgromadzona na wstępnym etapie dochodzenia, kiedy to odmawiano mu pomocy adwokata. W tym miejscu skarżący argumentował również, iż mimo skazania przez sąd krajowy, nie było dowodów potwierdzających jego winę. Skarżący oświadczył także, iż w trakcie aresztowania policyjnego został poddany złemu traktowaniu oraz że wyjaśnienia złożone na policji podpisał pod przymusem. Sąd Bezpieczeństwa Państwa w Izmirze wykorzystał to oświadczenie, mimo że skarżący jednoznacznie wycofał je w obecności prokuratora, sędziego śledczego oraz podczas procesu. Skarżący podkreślił, że w przedmiotowym czasie był nieletni i nie był wcześniej karany. W swoim oświadczeniu stwierdził, że ze względu na powagę przedstawionych mu zarzutów brak pomocy prawnej stanowił naruszenie prawa do rzetelnego procesu. Oświadczył również, że Rząd nie przedstawił właściwej podstawy uzasadniającej brak pomocy prawnej.

(b) Rząd

48. Rząd zwrócił się do Wielkiej Izby z prośbą o potwierdzenie ustalenia Izby, iż nie doszło do naruszenia artykułu 6 ust. 3 lit. c) Konwencji. Po pierwsze Rząd oświadczył, że w 2005 r. ustawodawstwo zostało zmienione. Ponadto, według oświadczenia Rządu, nałożone ograniczenie dostępu skarżącego do adwokata nie naruszało jego prawa do rzetelnego procesu wynikającego z artykułu 6 Konwencji. Odnosząc się do orzecznictwa Trybunału (zob. w szczególności *Imbrioscia przeciwko Szwajcarii*, 24 listopada 1993 r., Seria A nr 275; *John Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 8 lutego 1996 r., *Raporty Wyroków i Decyzji* 1996-I; *Averill przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 36408/97, ETPCz 2000-VI; *Magee*

przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 28135/95, ETPCz 2000-VI oraz *Brennan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 39846/98, ETPCz 2001-X), Rząd oznajmił, iż przy ocenie rzetelności procesu uwzględnić należy całość postępowania. Zatem, skoro podczas postępowania przed Sądem Bezpieczeństwa Państwa w Izmirze oraz przed Sądem Kasacyjnym skarżącego reprezentował adwokat, jego prawo do rzetelnego procesu nie zostało naruszone. W dalszej kolejności Rząd zwrócił uwagę na kilka spraw przeciwko Turcji (zob. *Saraç przeciwko Turcji* (dec.), nr 35841/97, 2 września 2004 r.; *Yurtsever przeciwko Turcji* (dec.), nr 42086/02, 31 sierpnia 2006 r.; *Uçma przeciwko Turcji* (dec.), nr 15071/03, 3 października 2006 r.; *Yavuz i Inni przeciwko Turcji* (dec.), nr 38827/02, 21 listopada 2006 r. oraz *Yıldız przeciwko Turkey* (dec.), nr 3543/03 i 3557/03, 5 grudnia 2006 r.), w których Trybunał uznał podobne skargi za niedopuszczalne jako oczywiście bezzasadne z tego powodu, że skoro zeznania na policji nie stanowiły jedynego dowodu, na podstawie którego wydano wyrok skazujący, brak pomocy prawnej na etapie aresztu policyjnego nie skutkował naruszeniem artykułu 6 Konwencji.

49. Wracając do faktów niniejszej sprawy, Rząd oświadczył, że w czasie objęcia skarżącego aresztem policyjnym skarżącemu przypomniano, że ma prawo do zachowania milczenia oraz że w trakcie późniejszego postępowania karnego adwokat skarżącego miał możliwość kwestionowania zarzutów prokuratury. Wreszcie Rząd podkreślił, że złożone na policji wyjaśnienia skarżącego nie stanowiły jedynej podstawy jego skazania.

3. Ocena Trybunału

(a) Zasady ogólne mające zastosowanie w niniejszej sprawie

50. Trybunał przypomina, że mimo iż podstawowym celem artykułu 6 Konwencji, w odniesieniu do postępowania karnego, jest zapewnienie rzetelnego procesu przez „sąd” właściwy do rozstrzygania o „zasadności każdego oskarżenia w sprawie karnej”, nie można uznać, że przepis tego artykułu nie ma zastosowania względem postępowania przygotowawczego. Zatem artykuł 6 – a szczególnie jego ustęp 3 – może mieć zastosowanie, zanim sprawa jeszcze została przekazana do sądu w tym zakresie, że rzetelność procesu może zostać poważnie naruszona na skutek niespełnienia wymogów tego przepisu na etapie wstępnym (zob. *Imbrioscia*, cyt. powyżej, § 36). Trybunał wskazywał już w uprzednio wydanych wyrokach, że prawo określone w artykule 6 ust. 3 lit. c) Konwencji stanowi jeden spośród elementów koncepcji rzetelnego procesu w postępowaniu karnym zawartej w artykule 6 ust. 1 (zob. *Imbrioscia*, cyt. powyżej, § 37 oraz *Brennan*, cyt. powyżej, § 45).

51. W dalszej kolejności Trybunał przypomina, że prawo – chociaż nie absolutne – do skutecznej obrony przez adwokata, ustanowionego z urzędu, jeśli zachodzi taka potrzeba, przysługujące każdej osobie, której

przedstawiono zarzuty karne, jest jednym z podstawowych wymogów rzetelnego procesu (zob. *Poitrimol przeciwko Francji*, 23 listopada 1993 r., § 34, Seria A nr 277-A oraz *Dembukov przeciwko Bułgarii*, nr 68020/01, § 50, 28 lutego 2008 r.). Niemniej jednak artykuł 6 ust. 3 lit. c) nie określa szczegółowo sposobu wykonania tego prawa. Pozostawia zatem Umawiającym się Państwom wybór środków zapewniających, że prawo to jest zagwarantowane w systemie wymiaru sprawiedliwości, natomiast zadaniem Trybunału jest wyłącznie weryfikacja, czy wybrana metoda jest zgodna z wymogami rzetelnego procesu. W tym względzie należy pamiętać, że celem Konwencji jest „gwarantowanie praw, które nie są teoretyczne czy iluzoryczne, lecz praw, które są praktyczne i skuteczne” oraz że wyznaczenie obrońcy jako takie nie zapewnia skuteczności pomocy, jaką może on świadczyć na rzecz oskarżonego (zob. *Imbrioscia*, cyt. powyżej, § 38).

52. Przepisy prawa krajowego mogą określać konsekwencje zachowania oskarżonego na początkowym etapie przesłuchania policyjnego, które mają decydujące znaczenie dla możliwości obrony w ewentualnym dalszym postępowaniu karnym. W takich okolicznościach, zgodnie z przepisem artykułu 6 wymaga się standardowo, by oskarżony miał możliwość korzystania z pomocy adwokata już na początkowych etapach przesłuchania policyjnego. Jednakże dotychczas uznawano, że w przypadku istnienia odpowiedniej przyczyny prawo to może podlegać ograniczeniom. Z tego względu w każdym przypadku rodziło się pytanie, czy takie ograniczenie było uzasadnione, a jeżeli tak, to czy w świetle całości postępowania nie pozbawiało oskarżonego rzetelnego procesu, jako że nawet uzasadnione ograniczenie może w pewnych okolicznościach mieć taki skutek (zob. *John Murray*, cyt. powyżej, § 63; *Brennan*, cyt. powyżej, § 45 oraz *Magee*, cyt. powyżej, § 44).

53. Zasady te, wskazane w paragrafie 52 powyżej, są zgodne również z ogólnie przyjętymi międzynarodowymi standardami praw człowieka (zob. par. 37-42 powyżej), które leżą u podstaw koncepcji rzetelnego procesu, a których uzasadnienie wiąże się w szczególności z ochroną oskarżonych przed nadużyciem przymusu ze strony władz. Przyczyniają się także do zapobiegania błędom wymiaru sprawiedliwości oraz osiągania celów artykułu 6, szczególnie równości pomiędzy organami śledczymi czy oskarżeniem a oskarżonym.

54. W tym względzie Trybunał podkreśla znaczenie etapu dochodzenia w związku z przygotowaniem postępowania karnego, jako że materiał dowodowy zgromadzony na tym etapie determinuje ogólne ramy rozpoznawania zarzucanych czynów podczas procesu (zob. *Can przeciwko Austrii*, nr 9300/81, raport Komisji z dnia 12 lipca 1984 r., § 50, Seria A nr 96). Jednocześnie na tym etapie postępowania oskarżony często znajduje się w szczególnie trudnej sytuacji, którą dodatkowo pogarsza fakt, że ustawodawstwo w zakresie postępowania karnego staje się coraz bardziej

złożone, szczególnie w odniesieniu do zasad dotyczących gromadzenia i wykorzystywania dowodów. W większości przypadków taką szczególnie trudną sytuację można odpowiednio zrekompensować poprzez pomoc adwokata, do którego zadań należy między innymi pomoc w zakresie zapewnienia poszanowania wolności oskarżonego od samooskarżenia. Prawo to zakłada w istocie, że w sprawie karnej oskarżenie podejmuje działania w celu udowodnienia zarzutów przedstawionych oskarżonemu bez posuwania się do korzystania z wyjaśnień uzyskanych pod przymusem lub wbrew woli oskarżonego (zob. *Jalloh przeciwko Niemcom* [WI], nr 54810/00, § 100, ETPCz 2006-IX oraz *Kolu przeciwko Turcji*, nr 35811/97, § 51, 2 sierpnia 2005 r.). Dostęp do adwokata na wczesnym etapie stanowi element gwarancji proceduralnych, na które Trybunał będzie zwracać szczególną uwagę przy badaniu, czy w postępowaniu naruszono istotę przywileju wolności od samooskarżenia (zob. *mutatis mutandis Jalloh*, cyt. powyżej, § 101). W tym względzie Trybunał zauważa również, iż zalecenia Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu i Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (Komitet ds. Zapobiegania Torturom) (zob. par. 39-40 powyżej), w których Komitet wielokrotnie stwierdzał, że prawo osadzonego dostępu do pomocy prawnej stanowi podstawowe zabezpieczenie przed złym traktowaniem. Każdy wyjątek dotyczący korzystania z tego prawa powinien zostać jasno zdefiniowany, a jego stosowanie powinno być ściśle ograniczone w czasie. Zasady te mają szczególne znaczenie w przypadku poważnych zarzutów, jako że w obliczu najpoważniejszych kar społeczeństwa demokratyczne powinny w najwyższym możliwym stopniu zapewnić prawo do rzetelnego procesu.

55. W tym kontekście Trybunał uznaje, iż w celu zapewnienia, że prawo do rzetelnego procesu pozostaje wystarczająco „praktyczne i skuteczne” (zob. par. 51 powyżej), przepis artykułu 6 ust. 1 wymaga, by – co do zasady – prawo dostępu do adwokata przysługiwało począwszy od pierwszego przesłuchania podejrzanego przez policję, chyba że w świetle szczególnych okoliczności wykazano, że istnieją istotne podstawy ograniczenia takiego prawa. Nawet jeżeli istotne podstawy mogą wyjątkowo uzasadniać odmowę dostępu do adwokata, ograniczenie takie – niezależnie od jego uzasadnienia – nie może bezprawnie naruszać praw oskarżonego wynikających z artykułu 6 (zob. *mutatis mutandis Magee*, cyt. powyżej, § 44). Prawa do obrony zostają co do zasady naruszone w sposób nieodwracalny w przypadku, gdy obciążające wyjaśnienia złożone podczas przesłuchania przez policję bez dostępu do adwokata zostaną wykorzystane w celu skazania.

(b) Zastosowanie powyższych zasad w niniejszej sprawie

56. W niniejszej sprawie prawo skarżącego do dostępu do adwokata zostało ograniczone w trakcie zatrzymania przez policję, zgodnie z przepisem art. 31 ustawy nr 3842, jako że został on oskarżony o popełnienie

czynu podlegającego jurysdykcji Sądów Bezpieczeństwa Państwa. W rezultacie skarżący nie miał dostępu do adwokata w czasie składania zeznań na policji, przed prokuratorem i sędzią śledczym. A zatem nie przedstawiono innego uzasadnienia odmowy dostępu do adwokata niż fakt, że odmowa taka miała charakter systemowy i wynikała z właściwych przepisów prawa. W tym względzie nie spełniono więc wymogów artykułu 6, na co wskazano w par. 52 powyżej.

57. Trybunał zauważa ponadto, że skarżący miał dostęp do adwokata po wydaniu postanowienia o tymczasowym aresztowaniu. W trakcie wszczętego później postępowania karnego skarżący miał możliwość powoływania świadków obrony oraz kwestionowania argumentów prokuratury. Trybunał zauważa również, że skarżący wielokrotnie zaprzeczał treści wyjaśnień złożonych na policji, zarówno na etapie procesu, jak i apelacji. Jednakże, jak wynika z akt sprawy, dochodzenie zostało w znacznej części ukończone, zanim skarżący stawiał się przed sędzią śledczym w dniu 1 czerwca 2001 r. Ponadto Sąd Bezpieczeństwa Państwa w Izmirze nie tylko nie zajął stanowiska w sprawie dopuszczalności wyjaśnień skarżącego złożonych w czasie zatrzymania na policji przed zbadaniem meritum sprawy, lecz wręcz wykorzystał wyjaśnienia złożone na policji jako główny dowód, na podstawie którego skarżący został skazany, mimo faktu iż skarżący twierdził, że nie są one prawidłowe (zob. par. 23 powyżej). W tym względzie Trybunał zauważa, że skazując skarżącego, Sąd Bezpieczeństwa Państwa w Izmirze faktycznie wykorzystał materiał dowodowy, którym dysponował w celu potwierdzenia wyjaśnień złożonych przez skarżącego na policji. Dowody takie obejmowały opinię biegłego z dnia 1 czerwca 2001 r. oraz wyjaśnienia pozostałych oskarżonych złożone na policji i w prokuraturze. W tym względzie jednakże Trybunał uznaje za znamienne, że opinia biegłego, o której mowa w wyroku sądu pierwszej instancji była korzystna dla skarżącego, jako że wynikało z niej, iż nie można ustalić, czy pismo odręczne na transparencie należało do skarżącego (zob. par. 15 powyżej). Znaczącym jest także fakt, że wszyscy współoskarżeni, którzy na policji złożyli wyjaśnienia obciążające skarżącego, podczas procesu wycofali wyjaśnienia i oświadczyli, że nie brali udziału w demonstracji.

58. Zatem w niniejszej sprawie ograniczenie prawa dostępu do adwokata oraz fakt wykorzystania złożonych na policji wyjaśnień w celu skazania skarżącego niewątpliwie wywarły wpływ na sytuację skarżącego. Pomoc świadczona następnie przez adwokata i kontrydiktoryjny charakter dalszego postępowania nie mogły naprawić nieprawidłowości, do których doszło w trakcie aresztowania policyjnego. Jednakże nie jest zadaniem Trybunału rozważanie potencjalnego wpływu ograniczenia prawa skarżącego do dostępu do adwokata w trakcie aresztowania policyjnego na dalsze postępowanie.

59. W dalszej kolejności Trybunał zauważa, że ani litera ani duch artykułu 6 Konwencji nie uniemożliwiają jednostce zrzeczenia się z własnej woli, w sposób wyraźny bądź dorozumiany, uprawnień do gwarancji rzetelnego procesu (zob. *Kwiatkowska przeciwko Włochom* (dec.), nr 52868/99, 30 listopada 2000 r.). Jednakże, by zapewnić skuteczność takiego zrzeczenia się w świetle Konwencji zrzeczenie się prawa do uczestnictwa w procesie musi być ustanowione w sposób jednoznaczny i objęte minimalnymi zabezpieczeniami współmiernymi do jego wagi (zob. *Sejdovic przeciwko Włochom* [WI], nr 56581/00, § 86, ETPCz 2006-II; *Kolu*, cyt. powyżej, § 53 i *Colozza przeciwko Włochom*, 12 lutego 1985 r., § 28, Seria A nr 89). Zatem w niniejszej sprawie nie można przyjąć stwierdzenia, że skarżącego poinformowano o prawie do zachowania milczenia (zob. par. 14 powyżej).

60. Wreszcie Trybunał zauważa, że jedną ze szczególnych cech niniejszej sprawy stanowił wiek skarżącego. Uwzględniając znaczną liczbę właściwych materiałów w zakresie prawa międzynarodowego, dotyczących pomocy prawnej dla osób nieletnich aresztowanych przez policję (zob. par. 32-36 powyżej), Trybunał podkreśla podstawowe znaczenie zapewnienia dostępu do adwokata w sytuacji, gdy osoba zatrzymana jest niepełnoletnia.

61. Niemniej jednak, jak objaśniono powyżej, w niniejszej sprawie ograniczenie dotyczące prawa dostępu do adwokata miało charakter systemowy i w przypadku podejrzenia popełnienia czynów objętych jurysdykcją Sądów Bezpieczeństwa Państwa było stosowane względem każdej osoby zatrzymanej przez policję, niezależnie jej od wieku.

62. Podsumowując, mimo iż skarżący miał możliwość zakwestionowania zgromadzonych przeciwko niemu dowodów w trakcie procesu, a następnie w ramach apelacji, fakt nieobecności adwokata podczas aresztowania policyjnego w sposób nieodwracalny naruszył prawa skarżącego do obrony.

(c) *Wniosek*

63. W związku z powyższym Trybunał uznaje, iż doszło do naruszenia artykułu 6 ust. 3 lit. c) Konwencji w związku z artykułem 6 ust. 1 w niniejszej sprawie.

B. Brak powiadomienia o pisemnej opinii Naczelnego Prokuratora przy Sądzie Kasacyjnym

64. Skarżący podniósł zarzut, że nie doręczono mu pisemnej opinii Naczelnego Prokuratora przy Sądzie Kasacyjnym. W tym względzie odniósł się do artykułu 6 ust. 1 Konwencji, który we właściwej części stanowi:

„Każdy ma prawo do sprawiedliwego ... rozpatrzenia jego sprawy ... przez ... sąd ... przy rozstrzyganiu o ... zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej...”

1. Wyrok Izby

65. W wyroku z dnia 26 kwietnia 2007 r. Izba uznała, że – w świetle ustalonego orzecznictwa w tej kwestii – brak powiadomienia skarżącego o pisemnej opinii Naczelnego Prokuratora przy Sądzie Kasacyjnym stanowił naruszenie jego prawa do postępowania kontradyktoryjnego. Z tego powodu Izba uznała, że doszło do naruszenia artykułu 6 ust. 1 Konwencji.

2. Oświadczenia stron

66. Strony nie przedstawiły dalszych spostrzeżeń odnośnie do tej kwestii.

3. Ocena Trybunału

67. Trybunał stwierdza, z przyczyn wskazanych przez Izbę, że zostało naruszone prawo skarżącego do postępowania kontradyktoryjnego. Doszło zatem do naruszenia artykułu 6 ust. 1 Konwencji.

II. ZASTOSOWANIE ARTYKUŁU 41 KONWENCJI

68. Przepis artykułu 41 Konwencji stanowi:

„Jeśli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeśli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie.”

A. Odszkodowanie

1. Oświadczenia stron

69. Skarżący domagał się odszkodowania w wysokości 5.000 euro (EUR) z tytułu szkód materialnych oraz 10.000 EUR z tytułu szkód niematerialnych.

70. Rząd oświadczył, że kwoty te są nadmierne i nie do zaakceptowania.

2. Wyrok Izby

71. Izba nie przyznała skarżącemu odszkodowania pieniężnego, uznając, że nie uzasadnił on swoich roszczeń. Izba stwierdziła, iż uznanie naruszenia stanowiło wystarczające słuszne zadośćuczynienie z tytułu poniesionych przez skarżącego szkód niematerialnych.

3. Ocena Trybunału

72. Trybunał przypomina, że najwłaściwszą formą zadośćuczynienia z tytułu naruszenia artykułu 6 ust. 1 byłoby zapewnienie, że skarżący – w najszerszym możliwym zakresie – zostanie postawiony w takiej sytuacji, w jakiej znalazłby się, gdyby przepis ten nie został naruszony (zob. *Teteriny przeciwko Rosji*, nr 11931/03, § 56, 30 czerwca 2005 r.; *Jeličić przeciwko Bośni i Hercegowinie*, nr 41183/02, § 53, ETPCz 2006-XII oraz *Mehmet i Suna Yiğit przeciwko Turcji*, nr 52658/99, § 47, 17 lipca 2007 r.). Trybunał uznaje, że zasada ta ma zastosowanie również w odniesieniu do niniejszej sprawy. W konsekwencji Trybunał stwierdza, że najwłaściwszą formą zadośćuczynienia byłoby ponowne rozpoznanie sprawy zgodnie z wymogami artykułu 6 ust. 1 Konwencji, gdyby skarżący złożył taki wniosek (zob. *mutatis mutandis Gençel przeciwko Turcji*, nr 53431/99, § 27, 23 października 2003 r.).

73. Orzekając na zasadzie słuszności zgodnie z artykułem 41 Konwencji Trybunał przyznaje skarżącemu kwotę 2.000 EUR z tytułu szkody niematerialnej.

B. Koszty i wydatki

1. Oświadczenia stron

74. Skarżący domagał się kwoty 3.500 EUR z tytułu kosztów i wydatków poniesionych w toku postępowania przed sądami krajowymi oraz przed Izbą, przy czym nie przedstawił dokumentów uzasadniających to żądanie. Należy zauważyć, że skarżący nie skorygował pierwotnego roszczenia wniesionego do Izby, lecz złożył wniosek o pomoc prawną na pokrycie kosztów poniesionych z tytułu postępowania przed Wielką Izbą.

75. Rząd zakwestionował to roszczenie twierdząc, iż jest ono nieuzasadnione.

2. Wyrok Izby

76. Izba przyznała skarżącemu 1.000 EUR z tytułu kosztów i wydatków.

3. Ocena Trybunału

77. Trybunał zauważa, że skarżący skorzystał z pomocy prawnej na pokrycie kosztów i wydatków poniesionych w związku z postępowaniem przed Wielką Izbą. W rezultacie koszty i wydatki obejmują wyłącznie koszty i wydatki poniesione w związku z postępowaniem przed sądami krajowymi oraz Izbą.

78. Zgodnie z ustalonym orzecnictwem Trybunału, skarżący jest uprawniony do zwrotu kosztów i wydatków zgodnie z artykułem 41, pod warunkiem ustalenia, że zostały one rzeczywiście i koniecznie poniesione i

były uzasadnione co do wysokości. Ponadto koszty prawne podlegają zwrotowi w zakresie, w jakim dotyczą one uznanego naruszenia (zob. między innymi *Beyeler przeciwko Włochom* (słuszne zadośćuczynienie) [WI], nr 33202/96, § 27, 28 maja 2002 r. oraz *Sahin przeciwko Niemcom* [WI], nr 30943/96, § 105, ETPCz 2003-VIII).

79. W związku z powyższym Trybunał przyznaje skarżącemu kwotę uprzednio przyznaną przez Izbę, mianowicie 1.000 EUR.

C. Odsetki za zwłokę

80. Trybunał uznaje za właściwe, by odsetki z tytułu niewypłacenia zasądzonych kwot zostały ustalone zgodnie ze stopą kredytową Europejskiego Banku Centralnego na koniec dnia, plus trzy punkty procentowe.

Z TYCH PRZYCZYN TRYBUNAŁ JEDNOMYŚLNIE

1. *Uznaje*, że doszło do naruszenia artykułu 6 ust. 3 lit. c) Konwencji w połączeniu z artykułem 6 ust. 1, ze względu na brak pomocy prawnej na rzecz skarżącego w okresie aresztowania policyjnego;
2. *Uznaje*, że doszło do naruszenia artykułu 6 ust. 1 Konwencji z tytułu braku powiadomienia o pisemnej opinii Naczelnego Prokuratora przy Sądzie Kasacyjnym;
3. *Uznaje*:
 - (a) że pozwane Państwo ma obowiązek wypłacić skarżącemu w terminie trzech miesięcy następujące kwoty, w przeliczeniu na liry tureckie po kursie wymiany obowiązującym w dniu rozliczenia;
 - (i) 2.000 EUR (dwa tysiące euro), wraz z ewentualnymi podatkami, z tytułu poniesionej szkody niematerialnej;
 - (ii) 1.000 EUR (jeden tysiąc euro), wraz z ewentualnymi podatkami, z tytułu kosztów i wydatków;
 - (b) że od wygaśnięcia powyższego trzymiesięcznego terminu do momentu zapłaty płatne od tych sum będą zwykłe odsetki obliczone według stopy procentowej Europejskiego Banku Centralnego na koniec dnia plus trzy punkty procentowe;
4. *Oddala* pozostałą część roszczenia skarżącego dotyczącą słusznego zadośćuczynienia.

Sporządzono w języku angielskim i francuskim i obwieszczono podczas publicznej rozprawy w Gmachu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w dniu 27 listopada 2008 roku.

Vincent Berger
Radca Prawny

Nicolas Bratza
Przewodniczący

Zgodnie z artykułem 45 ust. 2 Konwencji oraz artykułem 74 ust. 2 Regulaminu Trybunału do niniejszego wyroku załączono następujące zdania odrębne:

- (a) zdanie odrębne Sędziego Bratza;
- (b) wspólne zdanie odrębne Sędziów Rozakisa, Spielmanna, Ziemele i Lazarowej Trajkowskiej;
- (c) zdanie odrębne Sędziego Zagrebelsky'ego, poparte przez Sędziów Casadevalla i Türmena.

N.B.
V.B.

ZDANIE ODRĘBNE SĘDZIEGO BRATZA

Kluczowa kwestia w niniejszej sprawie dotyczy wykorzystania przeciwko skarżącemu wyjaśnień złożonych w trakcie przesłuchania policyjnego w czasie, gdy odmówiono mu prawa dostępu do adwokata. Wielka Izba uznała, że ograniczenie takiego prawa w sposób nieodwracalny naruszyło prawa skarżącego do obrony oraz że ani pomoc prawna udzielona skarżącemu w terminie późniejszym, ani kontradyktoryjny charakter późniejszego postępowania nie mogły naprawić nieprawidłowości, do których doszło podczas aresztowania policyjnego skarżącego. Prawa skarżącego wynikające z artykułu 6 ust. 3 lit. c) Konwencji, w połączeniu z przepisem artykułu 6 ust. 1, zostały zatem naruszone ze względu na brak pomocy prawnej. W pełni zgadzam się z tym wnioskiem.

W par. 55 wyroku Trybunał stwierdza na zasadzie ogólnej, że w celu zapewnienia, by prawo do rzetelnego procesu pozostało wystarczająco „praktyczne i skuteczne”, zgodnie z przepisem artykułu 6 wymaga się, by jednostka co do zasady miała prawo dostępu do adwokata „począwszy od pierwszego przesłuchania podejrzanego przez policję”. Zasada ta jest zgodna w wcześniejszym orzecznictwie Trybunału i jest wystarczająca, by na podstawie faktów niniejszej sprawy uznał Trybunał, że doszło do naruszenia artykułu 6. Mimo to podzielam wątpliwości Sędziego Zagrebelsky’ego, czy fakt, że może wydać się, iż prawo dostępu do adwokata przysługuje dopiero począwszy od momentu pierwszego przesłuchania, nie sprawia, że określenie zasady nie jest wystarczające. Podobnie jak Sędzia Zagrebelsky jestem zdania, że Trybunał powinien był skorzystać z okazji, by jednoznacznie stwierdzić, że aby zapewnić rzetelność postępowania karnego w świetle artykułu 6, koniecznym jest by podejrzanym z zasady miał prawo dostępu do doradztwa prawnego począwszy od momentu aresztowania policyjnego bądź tymczasowego aresztowania. Byłoby niepożądanym, gdyby wydany wyrok pozostawiał takie wrażenie, jakoby nie dochodziło do naruszeń artykułu 6, o ile podejrzanemu zapewniono dostęp do adwokata w chwili rozpoczęcia przesłuchania bądź jakoby artykuł 6 dotyczył wyłącznie przypadków, w których odmowa przyznania prawa dostępu wywierała wpływ na rzetelność przesłuchania podejrzanego. Odmowa przyznania prawa dostępu do adwokata na początku aresztowania podejrzanego, która – w danej sprawie – powoduje uszczerbek praw do obrony, może prowadzić do naruszenia artykułu 6 Konwencji, niezależnie od faktu, czy uszczerbek taki zaistniał na etapie przesłuchania podejrzanego.

WSPÓLNE ZDANIE ODRĘBNE SĘDZIÓW ROZAKISA, SPIELMANNA, ZIEMELE I LAZAROWEJ TRAJKOWSKIEJ

1. We wszystkich względach zgadzamy się z wnioskami Trybunału odnośnie do naruszenia artykułu 6 ust. 3 lit. c) w połączeniu z artykułem 6 ust. 1 Konwencji.

2. Wydaje nam się jednakże, iż właściwym byłoby, aby uzasadnienie przedstawione w par. 72 wyroku – ze względu na jego wagę – zostało uwzględnione również w sentencji wyroku z przyczyn, które zostały już do pewnego stopnia określone we wspólnym zdaniu odrębnym Sędziów Spielmana i Malinverni w wyroku w sprawie *Vladimir Romanov przeciwko Rosji* (nr 41461/02, 24 lipca 2008 r.), a także w zdaniu odrębnym Sędziego Spielmana w wyroku w sprawie *Polufakin i Czernyszew przeciwko Rosji* (nr 30997/02, 25 września 2008) i które niniejszym przypominamy.

3. Po pierwsze, powszechnie wiadomo, że o ile uzasadnienie wyroku umożliwia Umawiającym się Państwom zapoznanie się z podstawami uznania przez Trybunał, iż doszło bądź nie do naruszenia Konwencji i że z tej przyczyny ma ono decydujące znaczenie dla interpretacji Konwencji, w świetle artykułu 46 ust. 1 Konwencji wiążące znaczenie dla stron ma sentencja wyroku.

4. W istocie, naszym zdaniem opinia wyrażona przez Trybunał w par. 72 wyroku ma znaczenie kluczowe. Trybunał przypomina, że w przypadku, gdy jednostka została skazana w sposób naruszający gwarancje proceduralne wynikające z artykułu 6, powinna ona – w najszerszym możliwym zakresie – zostać postawiona w takiej sytuacji, w jakiej znalazłaby się, gdyby przepis ten nie został naruszony (zasada *restitutio in integrum*).

5. Zasada *restitutio in integrum* wywodzi się z wyroku z dnia 13 września 1928 r. Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej (STSM) w sprawie dotyczącej *Fabryki w Chorzowie* (roszczenie dotyczące odszkodowania) (meritum), w którym Trybunał stwierdził, co następuje:

„Zgodnie z podstawową zasadą ... reparacja musi, w najszerszym możliwym zakresie, usuwać skutki czynu niezgodnego z prawem i przywracać sytuację, która – zgodnie z wszelkim prawdopodobieństwem – istniałaby, gdyby nie popełniono takiego czynu.” (Zbiór wyroków, Seria A nr 17, str. 47)

6. Zasada ta, mianowicie *restitutio in integrum* uznawana jest za podstawowy środek reparacji naruszeń prawa międzynarodowego. Była wielokrotnie potwierdzana w orzecnictwie i praktyce międzynarodowej, w tym także w art. 35 *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, który stanowi, co następuje:

„Państwo odpowiedzialne za międzynarodowe nadużycie ma obowiązek naprawy szkód, to jest przywrócenia sytuacji istniejącej przed popełnieniem nadużycia, pod warunkiem i w zakresie, w jakim naprawa szkód:

(a) nie jest niemożliwa z punktu widzenia materialnego;

(b) nie wiąże się z obciążeniem nieproporcjonalnym w stosunku do korzyści uzyskanej na skutek naprawy dokonanej w miejsce odszkodowania.”

Nie ma podstaw, by nie stosować tej zasady w odniesieniu do odszkodowania z tytułu międzynarodowych nadużyć w obszarze praw człowieka (zob. Loukis G. Loucaides, „*Reparation for Violation of Human Rights under the European Convention and Restitutio in Integrum*”, [2008 r.] *European Human Rights Law Review*, str. 182-92).

W sprawie *Papamichalopoulos i Inni przeciwko Grecji* (Artykuł 50), 31 października 1995, Seria A nr 330-B) Trybunał uznał:

„34. Trybunał podkreśla, że na podstawie artykułu 53 Konwencji Wysokie Układające się Strony zobowiązały się przestrzegać postanowień decyzji wydanych przez Trybunał w każdej sprawie, której są stroną; ponadto przepis artykułu 54 stanowi, że wyrok Trybunału będzie przekazywany do Komitetu Ministrów, który czuwa nad jego wykonaniem. Zatem w przypadku wydania wyroku, w którym Trybunał uzna, iż doszło do naruszenia, nakłada na pozwane Państwo obowiązek prawny zakończenia naruszenia i naprawy jego konsekwencji w taki sposób, by w możliwym stopniu przywrócić sytuację istniejącą przed naruszeniem.

Układające się Państwa, które są stronami sprawy, mają z zasady swobodę wyboru środków, jakie zastosują w celu wykonania wyroku Trybunału uznającego naruszenie. Taka swoboda wyboru środka wykonania wyroku odzwierciedla wolność wyboru dotyczącą podstawowego obowiązku Układających się Państw wynikającego z Konwencji, tj. zapewnienia zagwarantowanych praw i wolności (artykuł 1). Jeżeli charakter naruszenia zezwala na zastosowanie zasady *restitutio in integrum*, pozwane Państwo ma obowiązek jej wdrożenia, jako że Trybunał nie posiada w tym względzie uprawnień ani możliwości praktycznych. Jeżeli jednak prawo krajowe nie dopuszcza – bądź dopuszcza jedynie częściowo – odszkodowanie z tytułu skutków naruszenia, przepis artykułu 50 uprawnia Trybunał do przyznania stronie poszkodowanej zadośćuczynienia, jakie uzna za stosowne.”

7. W niniejszej sprawie, uwzględniając fakt, że nieobecność adwokata w trakcie aresztowania przez policję w nieodwracalny sposób naruszyła prawa skarżącego do obrony (zob. par. 62 wyroku), najlepszym środkiem uzyskania takiego efektu byłoby wznowienie postępowania i wszczęcie nowego procesu, w ramach którego przestrzegano by wszystkich gwarancji rzetelnego procesu, pod warunkiem jednakże, że skarżący złoży taki wniosek oraz że jest to możliwe zgodnie z przepisami prawa krajowego pozwanego Państwa.

8. Na podkreśleniu tej kwestii zależy nam dlatego, że nie można pominąć faktu, iż odszkodowania, jakie Trybunał nakazuje wypłacić ofiarom naruszeń Konwencji mają, zgodnie z przepisem i duchem artykułu 41, charakter subsydiarny, co jest zgodne z charakterem subsydiarnym przypisywanym odszkodowaniu w prawie międzynarodowym. Artykuł 36 *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* stanowi:

„1. Państwo odpowiedzialne za międzynarodowe nadużycie ma obowiązek wypłaty odszkodowania z tytułu szkód wywołanych tymże nadużyciem w zakresie, w jakim nie dokonano naprawy takich szkód. ...”

Jest zatem właściwym, by Trybunał – zawsze, gdy jest to możliwe – podejmował próby przywrócenia pokrzywdzonym *status quo ante*. Niemniej jednak Trybunał powinien także uwzględniać, że „Usunięcie wszystkich skutków nadużycia może ... wymagać zastosowania kilku bądź wszystkich form reparacji, zależnie od typu i zakresu wywołanej szkody” (zob. J. Crawford, *The International Law Commission's Artykułs on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge University Press, 2002 r., str. 211, (2)) oraz uwzględniać środki odwoławcze dostępne na poziomie krajowym (artykuł 41).

9. Istotnie Konwencja nie wymaga, by Państwa wprowadzały do krajowych systemów prawnych procedury, w ramach których weryfikacji podlegałyby prawomocne wyroki Sądów Najwyższych. Jednakże stanowczo zachęca się Państwa do podjęcia takich kroków, szczególnie w sprawach kryminalnych.

10. W przypadku Turcji art. 311 § 1 lit. f) tureckiego kodeksu postępowania karnego stanowi, że wnioski o wznowienie postępowania krajowego, które zostało uznane za nierzetelne przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, można składać w okresie jednego roku od daty wydania ostatecznej decyzji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Stosowanie tego przepisu jest jednakże ograniczone czasowo. Artykuł 311 § 2 stanowi, iż przepis ten nie ma zastosowania do skarg złożonych do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przed dniem 4 lutego 2003 r. oraz wyroków, które stały się ostateczne przed dniem 4 lutego 2003 r. Sądzimy, iż w sytuacji, gdy pozwane Państwo – jak w przypadku niniejszej sprawy – wprowadziło taką procedurę, obowiązkiem Trybunału jest nie tylko nieśmiało sugerować, że najwłaściwszą formą zadośćuczynienia jest ponowne rozpoznanie sprawy, o czym mowa w par. 72 wyroku, lecz także – nawet jeśli może się to wydawać nie w pełni satysfakcjonujące – wezwać władze do skorzystania z takiej procedury, bądź do zmiany istniejących procedur, pod warunkiem oczywiście, że takie jest życzenie skarżącego. Jednakże nie będzie to możliwe z punktu widzenia prawnego, o ile napomnienie takie nie zostanie zawarte w sentencji wyroku.

11. Ponadto Trybunał zawierał już zalecenia tego typu w sentencjach wyroków. Przykładowo w sprawie *Claes i Inni przeciwko Belgii* (nr 46825/99, 47132/99, 47502/99, 49010/99, 49104/99, 49195/99 i 49716/99, 2 czerwca 2005) w punkcie 5 lit. a) sentencji wyroku Trybunał stwierdził, że „jeżeli nie przyjmie wniosku skarżących o rewizję procesu lub wznowienie postępowania, pozwane Państwo ma obowiązek wypłaty, w terminie trzech miesięcy od daty wskazania przez odnośnego skarżącego, iż nie zamierza składać takiego wniosku lub stwierdzenia, że nie zamierza on podejmować takiego działania, bądź począwszy od daty wydania odmownej

decyzji w sprawie takiego wniosku” kwot należnych z tytułu szkody niematerialnej oraz kosztów i wydatków. Podobnie w sprawie *Lungoci przeciwko Rumunii* (nr 62710/00, 26 stycznia 2006) Trybunał wskazał w punkcie 3 lit. a) sentencji wyroku, że „pozwane Państwo ma obowiązek zapewnić, iż w terminie sześciu miesięcy od dnia, w którym wyrok staje się ostateczny zgodnie z artykułem 44 ust. 2 Konwencji, postępowanie zostanie wznowione, jeżeli takie będzie życzenie skarżącej, a jednocześnie wypłacić skarżącej kwotę 5.000 EUR (pięć tysięcy euro) z tytułu szkody niematerialnej, wraz z ewentualnymi podatkami, w przeliczeniu na leje rumuńskie po kursie obowiązującym w dniu rozliczenia”.

12. Na mocy artykułu 46 § 2 Konwencji nadzór nad wykonywaniem wyroków Trybunał sprawuje Komitet Ministrów. Nie oznacza to jednakże, iż Trybunał nie powinien odgrywać żadnej roli w tym względzie i że nie powinien podejmować działań, których celem jest wsparcie Komitetu Ministrów w wykonywaniu tych funkcji. Właściwie przepis artykułu 41 i pozostałych artykułów Konwencji nie uniemożliwia Trybunałowi oceny kwestii pełnego odszkodowania w sposób zgodny z zasadami, o których mowa powyżej. Zważywszy na fakt, że Trybunał jest właściwy do interpretowania i stosowania Konwencji, jest także właściwy dla celów oceny „formy i kwoty należnego odszkodowania (zob. J. Crawford, *ibid.*, str. 201). Zgodnie z wyjaśnieniami STSM w wyroku w sprawie *Fabryki w Chorzowie*: „Naruszenie zobowiązania z tytułu konwencji... tworzy obowiązek odszkodowania ...” (str. 21).

13. W tym celu niezwykle istotnym jest, by w swoich wyrokach Trybunał nie tylko przedstawiał możliwie precyzyjny opis charakteru naruszenia Konwencji, lecz także – jeżeli wymagają tego okoliczności sprawy – w sentencji wyroku wskazywał odnośnemu Państwu środki, jakie uważa za najwłaściwsze w celu zadośćuczynienia takiemu naruszeniu.

ZDANIE ODRĘBNE SĘDZIEGO ZAGREBELSKY'EGO, POPARTE PRZEZ SĘDZIÓW CASADEVALLA I TÜRMEŃA

(Tłumaczenie)

Głosowałem za sentencją wyroku, przy czym chciałbym dodać kilka słów, by wyjaśnić uzasadnienie Trybunału w moim rozumieniu.

Trybunał uznał, iż doszło do naruszenia „artykułu 6 ust. 3 lit. c) Konwencji w połączeniu z artykułem 6 ust. 1, ze względu na brak pomocy prawnej na rzecz skarżącego w okresie aresztowania policyjnego” (punkt 1 sentencji). Jest to odpowiedź na zarzut skarżącego, iż „jego prawa do obrony zostały naruszone w ten sposób, iż ... podczas aresztowania policyjnego odmówiono mu dostępu do adwokata”. Skarżący podniósł zarzut naruszenia artykułu 6 ust. 3 lit. c), lecz Trybunał bardziej precyzyjnie wskazał na przepis artykułu 6 ust. 1.

W mojej opinii znaczenie wyroku Trybunału jest wystarczająco jasne. Jeżeli istnieją jakiegokolwiek wątpliwości, stwierdzenia Trybunału zawarte w par. 53 wraz z odwołaniem do par. 37, wskazują na jednoznaczne postawienie sprawy. Powszechnie przyjęte standardy międzynarodowe, które Trybunał akceptuje i które stanowią podstawę jego orzecznictwa, stanowią: „Więzień nieosądzony będzie mieć prawo, niezwłocznie po uwięzieniu, do wyboru pełnomocnika prawnego ... oraz zezwoli mu się na przyjmowanie mających związek z obroną wizyt obrońcy oraz przygotowywanie i przekazywanie mu poufnych poleceń ...”

Zatem osoba oskarżona powinna mieć możliwość korzystania z pomocy adwokata od samego początku aresztu policyjnego czy tymczasowego aresztowania, nie zaś wyłącznie w trakcie przesłuchania.

Znaczenie przesłuchania w postępowaniu karnym jest oczywiste, a zatem – jak wyraźnie stwierdzono w wyroku – niemożność skorzystania z pomocy adwokata podczas składania wyjaśnień stanowi, z zastrzeżeniem wyjątków, poważną wadę w odniesieniu do wymogów rzetelnego procesu. Jednakże, by zapewnić rzetelność postępowania przeciwko osobie oskarżonej i aresztowanej, koniecznym jest, by miała ona możliwość uzyskania (a adwokat miał możliwość świadczenia) całego wachlarza usług wyraźnie kojarzonych z pomocą prawną, w tym omówienie sprawy, przygotowanie obrony, zebranie dowodów korzystnych dla oskarżonego, przygotowanie do przesłuchania, wsparcie oskarżonego w ciężkich sytuacjach, kontrola warunków osadzenia, itd.

Zasada prawna, która powinna wynikać z wyroku, brzmi zatem, że w warunkach normalnych i pomijając ograniczenia o charakterze wyjątków, aresztowana osoba oskarżona ma prawo, począwszy od momentu aresztowania przez policję bądź tymczasowego aresztowania, do wizyt obrońcy w celu omówienia wszelkich kwestii dotyczących obrony i pozostałych uzasadnionych potrzeb. Brak przyznania takiej możliwości,

niezależnie od kwestii przesłuchań i ich wykorzystania przez sądy, stanowi – z zastrzeżeniem wyjątków – naruszenie artykułu 6 Konwencji.

Dodałbym naturalnie, że prawo obrońcy do spotkań z oskarżonym w okresie aresztowania na posterunku policji bądź w więzieniu jest o wiele skuteczniejsze niż wszelkie pozostałe środki w zakresie zapobiegania traktowaniu zabronionemu artykułem 3 Konwencji.

Powyższe rozważania nie byłyby konieczne, gdyby uzasadnienie Trybunału nie zawierało fragmentów, które mogą sugerować odbiorcy, iż Trybunał wymaga, by osoby oskarżone otrzymywały pomoc obrońcy wyłącznie poczynawszy od chwili rozpoczęcia i w trakcie przesłuchania (bądź wyłącznie w czasie rozmowy, z której sporządzony zostanie formalny zapis w celu wykorzystania przez sąd jako materiał dowodowy). W przyjętym tekście, poczynawszy od par. 55, Trybunał koncentruje się wyłącznie na odpowiedziach udzielonych przez skarżącego w trakcie przesłuchania, które w późniejszym terminie zostały wykorzystane przeciwko niemu.

W mojej opinii takie odczytanie wyroku jest zbyt wąskie i skutkowałoby poważnym osłabieniem znaczenia decyzji Trybunału dotyczącej ochrony oskarżonego pozbawionego wolności. Byłoby to w mojej opinii niesłuszne, jako że uzasadnienie powiązane z przesłuchaniem skarżącego oraz sposobem wykorzystania przesłuchania przez sąd można nietrudno wyjaśnić troską Trybunału o uwzględnienie szczegółowych faktów danej sprawy.